

No Φ.092.22/7467

ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

ΥΠΟΘΕΣΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ

(ΑΡ. ΠΡΟΣΦΥΓΗΣ 76438/12)

ΑΠΟΦΑΣΗ

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

6 Οκτωβρίου 2016

Αυτή η απόφαση θα γίνει οριστική υπό τις προϋποθέσεις που αναφέρονται στο άρθρο 44, παράγραφος 2 της Σύμβασης. Μπορεί να υποστεί τυπικές διορθώσεις.

No Φ.092.22/7467

Στην υπόθεση Κωνσταντινίδης κατά ΕΛΛΑΔΑΣ,

*Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (πρώτο τμήμα),
συνεδριάζοντας σε επιτροπή αποτελούμενη από τους:*

Mirjana Lazarova Trajkovska, Πρόεδρο,

Ledi Bianku,

Kristina Pardalos,

Λίνο-Αλέξανδρο Σισιλιάνο,

Robert Spano,

Armen Harutyunyan,

Pauliine Koskelo, Δικαστές

Και από την Renata Degener, αναπληρώτρια γραμματέα του τμήματος,

*Αφού συσκέφθηκε σε επιτροπή στις 31 Αυγούστου 2017, εκδίδει την
ακόλουθη απόφαση η οποία υιοθετήθηκε αυτή την ημερομηνία:*

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η υπόθεση προέκυψε μετά από προσφυγή (**no 76438/12**) η οποία στρέφεται κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας από έναν βρετανό υπήκοο, τον **Κο Γιάγκο (Τζων) Κωνσταντινίδη («ο προσφεύγων»)** ο οποίος προσέφυγε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο στις 20 Νοεμβρίου 2012 δυνάμει του άρθρου 34 της Σύμβασης Προστασίας των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Θεμελιωδών Ελευθεριών (**«η Σύμβαση»**).

2. Ο προσφεύγων εκπροσωπήθηκε από τον **Λ. ΛΟΥΚΑΪΔΗ**, Δικηγόρο του Δικηγορικού Συλλόγου Λευκωσίας (Κύπρος). Η Ελληνική Κυβέρνηση (**«η Κυβέρνηση»**) εκπροσωπήθηκε από τους πληρεξουσίους της, τον **Κο Κ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ**, Πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους και την **Κα Α. ΜΑΓΡΙΠΠΗ**, Δικαστική Πληρεξουσία Νομικού Συμβουλίου του Κράτους. Η βρετανική κυβέρνηση δεν άσκησε το δικαίωμα της να παρέμβει στη διαδικασία (άρθρο 36, παράγραφος 2 της Σύμβασης).

3. Ο προσφεύγων παραπονιέται για παραβίαση του άρθρου 6, παράγραφος 3 δ) και 6, παράγραφος 1 (διαδικαστική ισότητα και διάρκεια της διαδικασίας) της Σύμβασης.

4. Στις 5 Οκτωβρίου 2015, η προσφυγή κοινοποιήθηκε στη Κυβέρνηση.

No Φ.092.22/7467

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ ΣΚΕΛΟΣ**Ι. ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΥΠΟ ΚΡΙΣΗ ΥΠΟΘΕΣΗΣ**

5. Ο προσφεύγων γεννήθηκε το 1943 και διαμένει στο Λονδίνο.
6. Κυπριακής καταγωγής ο προσφεύγων έζησε ως ενήλικας στο Λονδίνο. Το 1997, ο προσφεύγων και ένας άλλος βρετανός υπήκοος, ο C.G., απέκτησαν ένα οικόπεδο στη συνοικία της Γλυφάδας, στην Αθήνα.
7. Το 1998, ο προσφεύγων και ο C.G. ζήτησαν από το Υποθηκοφυλακείο να εγγράψει το συμβόλαιο αγοράς του οικοπέδου. Το Υποθηκοφυλακείο αρνήθηκε την εγγραφή. Πράγματι, το Κράτος διεκδικούσε την ιδιοκτησία αυτού του οικοπέδου. Σύμφωνα με τη Δασική Υπηρεσία του Υπουργείου Γεωργίας, το επίδικο ακίνητο είχε χαρακτηριστεί ως δασική έκταση από το 1976.
8. Το 2002, ο προσφεύγων έλαβε από το Πρωτοδικείο Αθηνών διαταγή, η οποία επέβαλλε στο Υποθηκοφυλακείο να εγγράψει το συμβόλαιο, πράγμα το οποίο έκανε στις 31 Ιανουαρίου 2003. Ο προσφεύγων κατέβαλλε ποσό 36.911,63 Ευρώ για έξοδα εγγραφής.
9. Η εισαγγελία προσέφυγε κατά της εν λόγω διαταγής και πέτυχε την ακύρωση της διαταγής και της εγγραφής.
10. Στις 29 Μαρτίου 2004, ο ανακριτής σύνταξε κατηγορητήριο εναντίον του προσφεύγοντος και του C.G., το οποίο κατηγορούσε τον προσφεύγοντα ότι σύνταξε α) πλαστό πιστοποιητικό της φορολογικής αρχής που βεβαίωνε ότι είχε πληρώσει φόρους κληρονομιάς για έκταση αξίας 63.768,920 Ευρώ, ενώ γνώριζε ότι αυτή η έκταση, δασικής φύσεως, ανήκε στο Κράτος και ότι οι φόροι δεν είχαν πληρωθεί, β) πλαστό έγγραφο, το οποίο είχε δήθεν συνταχθεί από το Δασαρχείο Πεντέλης, που βεβαίωνε ότι το επίδικο οικόπεδο δεν αποτελούσε δασική έκταση. Ο ανακριτής τον κατηγορούσε επίσης ότι, μέσω αυτών των πλαστών εγγράφων, κατόρθωσε να πείσει την διοίκηση ότι το οικόπεδο ήταν ιδιωτική περιουσία που μπορούσε να είναι αντικείμενο συναλλαγής, και ειδικότερα, αντικείμενο σύμβασης μεταβίβασης ιδιοκτησίας.

No Φ.092.22/7467

11. Ο φάκελος περιέκλειε έκθεση γραφολογικής πραγματογνωμοσύνης, την οποία ζήτησε η Εισαγγελία με ημερομηνία 29 Ιουνίου 2003 και συνταγμένη από τη δικηγόρο-πραγματογνώμονα γραφολόγο Μ.Μ.Κ., η οποία είχε ορκισθεί για το σκοπό αυτό στις 17 Απριλίου 2003. Η έκθεση πραγματογνωμοσύνης εξήντα δύο σελίδων κατέληγε ότι το ένα από τα δύο έγγραφα "φαινόταν να έχει συνταχθεί στο σύνολο του" από τον προσφεύγοντα και έφερε δυσανάγνωστη υπογραφή, ενώ η υπογραφή στο άλλο έγγραφο έφερε στοιχεία "που παρουσίαζαν σοβαρές ενδείξεις ότι είχε τεθεί από τον συγκατηγορούμενο του προσφεύγοντος". Στις 8 Μαΐου 2003, ο προσφεύγων, μέσω του δικηγόρου του, είχε διορίσει μία άλλη εμπειρογνώμονα, την C.T.S. ως "τεχνική σύμβουλο" για να τον εκπροσωπήσει.

12. Κατά την απολογία του ενώπιον του ανακριτή στις 29 Μαρτίου 2004, ο προσφεύγων αμφισβήτησε τις αρμοδιότητες της γραφολόγου Μ.Μ.Κ. Ανέφερε ότι δύο γραφεία γραφολόγων, των οποίων εκείνη υποστήριζε ότι είναι μέλος, διαβεβαίωσαν ότι δεν την γνώριζαν και ότι ένας βρετανός γραφολόγος, ο F.C., είχε δηλώσει σε μία έκθεση ότι η Μ.Μ.Κ. δεν ήταν πιστοποιημένη και ότι τα σχόλια της ήταν λανθασμένα. Ωστόσο, δεν κατέθεσε καμία έκθεση της δικής του τεχνικής συμβούλου.

13. Στις 7, 28 και 29 Δεκεμβρίου 2004, ο προσφεύγων κατέθεσε τρεις εκθέσεις πραγματογνωμοσύνης, τις οποίες σύνταξε ένας άλλος εμπειρογνώμονας, ο Δ.Κ., τον οποίο είχε προσλάβει, και οι οποίες κατέληγαν ότι τα επίδικα έγγραφα δεν είχαν συνταχθεί από τον προσφεύγοντα και ότι η έκθεση της Μ.Μ.Κ. ήταν λανθασμένη.

14. Σε αδιευκρίνιστη ημερομηνία, ο προσφεύγων και ο C.G. παραπέμφθηκαν με βούλευμα ενώπιον του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων Αθηνών, αντιμετωπίζοντας κατηγορίες πλαστογραφίας και χρήσης πλαστών εγγράφων.

15. Η συζήτηση της υπόθεσης που αφορούσε τον προσφεύγοντα, καθώς επίσης και άλλα πρόσωπα των οποίων οι υποθέσεις συνεκδικάστηκαν, ορίσθηκε αρχικά στις 8 Μαΐου 2006, αναβλήθηκε για τις 30 Οκτωβρίου 2006 και στη συνέχεια για τις 12 Μαρτίου 2007, λόγω κωλυμάτων των

No Φ.092.22/7467

δικηγόρων των κατηγορουμένων. Η συζήτηση έλαβε χώρα στις 12, 14 και 20 Μαρτίου 2007.

16. Στις 12 Μαρτίου 2007, οι δικηγόροι του προσφεύγοντος ζήτησαν από τον πρόεδρο του Εφετείου Κακουργημάτων να καλέσει να εμφανισθούν ενώπιον του οι Μ.Μ.Κ. και Δ.Κ. Ο πρόεδρος διέκοψε τη συνεδρίαση και διέταξε την εμφάνιση των δύο αναφερόμενων εμπειρογνομόνων με μέριμνα της εισαγγελίας. Στην επανέναρξη της συνεδρίασης, στις 14 Μαρτίου 2007, μόνο ο Δ.Κ. ήταν παρών. Επιβεβαίωσε τα συμπεράσματα του που παρουσίασε στις τρεις εκθέσεις του. Καμία εξήγησε δεν δόθηκε για την απουσία της Μ.Μ.Κ. Στη συνέχεια, αναγνώσθηκαν όλα τα αποδεικτικά στοιχεία (105 έγγραφα πάνω από 1500 σελίδες), εκ των οποίων η έκθεση πραγματογνωμοσύνης της Μ.Μ.Κ., οι μάρτυρες υπεράσπισης κατέθεσαν, οι δικηγόροι υπεράσπισης έθεσαν ερωτήσεις και αγόρευσαν, χωρίς καμία αναφορά στην αναγκαιότητα εξέτασης άλλων μαρτύρων. Στο τέλος της συνεδρίασης, ο πρόεδρος ρώτησε όλους τους παράγοντες της δίκης εάν επιθυμούσαν κάποια συμπληρωματική εξέταση ή διευκρίνιση, αλλά αυτοί απάντησαν αρνητικά.

17. Στις 20 Μαρτίου 2007, το Εφετείο Κακουργημάτων κήρυξε τον προσφεύγοντα ένοχο πλαστογραφίας και χρήσης πλαστών εγγράφων και τον καταδίκασε ως φυγόδικο σε ποινή κάθειρξης δώδεκα ετών. Σχετικά με τα πορίσματα της έκθεσης πραγματογνωμοσύνης της Μ.Μ.Κ., επεσήμανε τα ακόλουθα:

«Η πλαστογραφία των ανωτέρω πιστοποιητικών από τους δύο πρώτους κατηγορούμενους αποδεικνύεται βάσιμα και αναμφίβολα, ιδίως από την προαναφερόμενη έκθεση γραφολογικής πραγματογνωμοσύνης της δικαστικής γραφολόγου Μ.Μ.Κ., το περιεχόμενο της οποίας το δικαστήριο θεωρεί απολύτως πειστικό, δεδομένου ότι η αξιοπιστία του ενισχύεται και από τα υφιστάμενα στη δικογραφία έγγραφα και τις καταθέσεις των εξετασθέντων μαρτύρων, αποδεικτικό υλικό, από τη δέουσα εκτίμηση του οποίου αβιάστως συνάγεται ότι πλαστογράφοι των εν λόγω πιστοποιητικών είναι οι παραπάνω κατηγορούμενοι, οι οποίοι άλλωστε ήταν και οι μόνοι που είχαν συμφέρον να προβούν σ' αυτή την πράξη».

No Φ.092.22/7467

18. Στις 18 Μαρτίου 2007, ο προσφεύγων άσκησε έφεση εναντίον της εν λόγω δικαστικής απόφασης ενώπιον του πενταμελούς Εφετείου Κακουρρημάτων Αθηνών. Η συζήτηση, η οποία αρχικά ορίσθηκε στις 6 Φεβρουαρίου 2009, αναβλήθηκε για τις 20 Νοεμβρίου 2009 και στη συνέχεια για τις 19 Μαρτίου 2010, λόγω κωλύματος του δικηγόρου του προσφεύγοντος.

19. Η συζήτηση έλαβε χώρα, τελικά, στις 19, 26 και 29 Μαρτίου 2010 καθώς και στις 8 Απριλίου 2010. Το Εφετείο επικύρωσε την καταδίκη του προσφεύγοντος, ο οποίος δεν παρέστη, αλλά μείωσε την ποινή κάθειρξης σε ένδεκα χρόνια. Στο τέλος της συνεδρίασης, οι συνήγοροι υπεράσπισης ζήτησαν από το Εφετείο να εξετάσει τον Δ.Π. ως μάρτυρα, καθώς και τους εμπειρογνώμονες Δ.Κ., Μ.Μ.Κ.

20. Το Εφετείο Κακουρρημάτων απέρριψε την αίτηση σχετικά με όλους τους ανωτέρω αναφερόμενους μάρτυρες, συγκεκριμένα ως ακολούθως:

"Η αίτηση που υπέβαλλαν οι κατηγορούμενοι για την κλήτευση της γραφολόγου (Μ.Μ.Κ.) και του μάρτυρα (Δ.Π.) δεν πρέπει να γίνει δεκτή διότι αυτό δεν κρίνεται αναγκαίο ενόψει αυτού του υλικού και του δεδομένου ότι η γραφολόγος Μ.Μ.Κ. έχει συντάξει την εμπεριστατωμένη, αναλυτική έκθεση πραγματογνωμοσύνης τα πορίσματα της οποίας τέθηκαν υπόψη του δικαστηρίου με την ανάγνωσή της (...).

Σχετικά με την πλαστότητα των εγγράφων, υποβλήθηκαν πολλαπλές εκθέσεις γραφολογικής εξέτασεως, οι οποίες και αναγνώστηκαν, και ως εκ τούτου δεν κρίνεται ενόψει και του λοιπού συλλεγέντος υλικού αναγκαία απολύτως η εξέταση. Οι κατηγορούμενοι που ζητούν την εξέταση δεν προσδιόρισαν καν το θέμα για το οποίο έπρεπε διαρκούσης της συνεδρίασης να κληθούν και να εμφανισθούν οι ως μάρτυρες προταθέντες(...)".

21. Σχετικά με την έκθεση πραγματογνωμοσύνης της Μ.Μ.Κ., το Εφετείο έκρινε ότι η αμφισβήτηση αυτής από τον προσφεύγοντα δεν είχε κανένα έρεισμα πραγματικό και νομικό και αντικρουόταν από τα αποδεδειγμένα και ανεπίδεκτα αμφισβητήσεως πραγματικά περιστατικά. Συνοψίζοντας σε έξι σελίδες τα πραγματικά περιστατικά που είχαν αποδειχθεί από τα

No Φ.092.22/7467

έγγραφα και τις καταθέσεις των μαρτύρων, το Εφετείο προσέθεσε τις διαπιστώσεις της έκθεσης πραγματογνωμοσύνης της Μ.Μ.Κ., την οποία χαρακτήρισε "εμπεριστατωμένη", υπογραμμίζοντας συγχρόνως:

"Το περιεχόμενο και τα συμπεράσματα της γραφολογικής πραγματογνωμοσύνης της γραφολόγου Μ.Μ.Κ. πείθουν απολύτως συμπορευόμενα με τα έγγραφα του Δασαρχείου, Δ.Ο.Υ., Δ/σης Εγκληματολογικών Υπηρεσιών και λοιπά έγγραφα που αναγνώστηκαν και τις καταθέσεις των μαρτύρων".

22. Στις 15 Φεβρουαρίου 2010, ο προσφεύγων προσέφυγε στον Άρειο Πάγο. Επικαλείτο παραβίαση του άρθρου 6, παράγραφος 3 δ) της Σύμβασης λόγω του γεγονότος ότι είχε καταδικασθεί με βάση μόνο την έκθεση της Μ.Μ.Κ., χωρίς να του επιτραπεί να την εξετάσει στο ακροατήριο ενώπιον του πρωτοβάθμιου και δευτεροβάθμιου δικαστηρίου. Ο προσφεύγων στηριζόταν σε μία εκτεταμένη νομολογία του Δικαστηρίου στο θέμα και αναπαρήγαγε ακόμη και τα σχετικά αποσπάσματα, μεταφρασμένα στην ελληνική, από επτά αποφάσεις του Δικαστηρίου. Διευκρίνιζε ότι, ενώ οι δικηγόροι του προσφεύγοντος είχαν ζητήσει τόσο από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο, όσο και από το Εφετείο να εξετάσει την Μ.Μ.Κ., αυτή δεν εμφανίσθηκε παρά την κλήτευση για τον σκοπό αυτό. Υπογράμμιζε ότι το Εφετείο απέρριψε το αίτημα της υπεράσπισης, με την αιτιολογία ότι η Μ.Μ.Κ. είχε συντάξει μία εμπεριστατωμένη και αναλυτική έκθεση, της οποίας τα συμπεράσματα είχαν αναγνωστεί στο ακροατήριο. Ωστόσο, ο προσφεύγων στερήθηκε του δικαιώματος του να την αντεξετάσει.

23. Η συζήτηση, η οποία ορίσθηκε την 1η Απριλίου 2011, αναβλήθηκε, με αίτηση του προσφεύγοντος, για τις 18 Νοεμβρίου 2011. Με απόφαση της 5ης Απριλίου 2012 (καθαρογράφηκε στις 7 Μαΐου 2012 και πιστοποιήθηκε ακριβής στις 4 Ιουλίου 2012), ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αίτηση αναίρεσης. Σχετικά με τον λόγο αναίρεσης σχετικά με την παραβίαση του άρθρου 6 παράγραφος 3 δ), ο Άρειος Πάγος αποφάνθηκε ως ακολούθως:

"(...) Τα αιτήματα όμως αυτά (των κατηγορουμένων), όπως διατυπώθηκαν, ήταν εντελώς αόριστα και το δικαστήριο (...) δεν είχε την υποχρέωση να

No Φ.092.22/7467

απαντήσει αιτιολογημένα επ' αυτών. Παρά ταύτα, το δικαστήριο απέρριψε με επαρκή και εμπεριστατωμένη αιτιολογία τα αιτήματα αυτά ως εξής: "Το αίτημα που υποβάλλεται από τους κατηγορούμενους για την κλήτευση της γραφολόγου (Μ.Μ.Κ.) και του μάρτυρα (Δ.Π.) δεν πρέπει να γίνει δεκτό γιατί τούτο δεν κρίνεται αναγκαίο ενόψει μέχρι τώρα συλλεγέντος αποδεικτικού υλικού. Η γραφολόγος (Μ.Μ.Κ.) έχει συντάξει την εμπεριστατωμένη, αναλυτική έκθεση πραγματογνωμοσύνης, η οποία ανεγνώσθη ενώπιον του δικαστηρίου (...). Οι κατηγορούμενοι που ζητούν την εξέταση δεν προσδιόρισαν τον λόγο για τον οποίο οι ανωτέρω αναφερόμενοι μάρτυρες έπρεπε διαρκούσης της συνεδρίασης να κληθούν και να εμφανιστούν(...)". Επομένως, ο λόγος της αιτήσεως αναίρεσης του John Constantinides, με την οποία αποδίδονται στην προσβαλλόμενη απόφαση οι από το άρθρο 510 παράγραφος 1 α) και δ) πλημμέλειες (έλλειψη ειδικής αιτιολογίας) του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας είναι αβάσιμος και πρέπει να απορριφθεί, αφού ουδεμία διάταξη που αφορά τα υπερασπιστικά δικαιώματα του κατηγορούμενου παραβιάσθηκε, ούτε το άρθρο 6 παράγραφος 3 δ) της Σύμβασης ούτε έλλειψη της επιβαλλόμενης από το σύνταγμα ειδικής και εμπεριστατωμένης αιτιολογίας επήλθε".

II. ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

24. Το άρθρο 183 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας προβλέπει ότι εάν ειδικές γνώσεις απαιτούνται για τη διάγνωση ή κρίση κάποιου γεγονότος, οι ανακριτικοί υπάλληλοι ή το δικαστήριο μπορούν αυτεπαγγέλτως ή με αίτηση ενός εκ των διαδίκων ή του εισαγγελέα να διατάζουν πραγματογνωμοσύνη.

25. Η γνωμοδότηση των πραγματογνωμόνων πρέπει να διατυπωθεί γραπτώς, να είναι αιτιολογημένη και να συμπεριλαμβάνει την γνώμη της μειοψηφίας, εάν υπάρχει. Η γνωμοδότηση παραδίδεται στον ανακριτικό υπάλληλο ή στο δικαστήριο που διόρισε τους πραγματογνώμονες. Κατά την κύρια διαδικασία, η γνωμοδότηση μπορεί να γίνει προφορικά, αλλά στη περίπτωση αυτή, τα ουσιώδη σημεία της καταχωρίζονται στα πρακτικά (άρθρο 198).

No Φ.092.22/7467

26. Τα άρθρα 204 έως 208 του ίδιου κώδικα απαριθμούν τις αρμοδιότητες των τεχνικών συμβούλων που ένας κατηγορούμενος έχει το δικαίωμα να διορίσει δυνάμει του άρθρου 204, στην περίπτωση που ο ανακριτής ορίζει πραγματογνώμονες.

27. Το άρθρο 362 ορίζει:

"Αφού εξεταστούν οι μάρτυρες, διαβάζονται οι εκθέσεις των πραγματογνωμόνων και των τεχνικών συμβούλων. Αν κληθούν στο ακροατήριο από τον εισαγγελέα εκείνοι που έκαναν την πραγματογνωμοσύνη για να την αναπτύξουν προφορικά, η ανάπτυξη αυτή γίνεται ύστερα από την ανάγνωση της γνωμοδότησης και οι πραγματογνώμονες περιορίζονται, όπως και οι κατά την διαδικασία τεχνικοί σύμβουλοι, που κλητεύονται ταυτόχρονα από τον εισαγγελέα, στο να απαντούν στις ερωτήσεις που τους απευθύνονται (...)".

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Ι. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 6 ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΙ 1 ΚΑΙ 3 δ) ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

28. Ο προσφεύγων παραπονιέται για την άρνηση των δικαστηρίων της ουσίας να εξετάσουν ένα πραγματογνώμονα, του οποίου η έκθεση αποτέλεσε τη μοναδική βάση καταδίκης του, καθώς και για τη παράλειψη του Αρείου Πάγου να αιτιολογήσει επαρκώς την απόρριψη του λόγου αναίρεσης σχετικά με την εν λόγω άρνηση. Επικαλείται παραβίαση του άρθρου 6 παράγραφοι 1 και 3 δ) της Σύμβασης που διατυπώνονται ως ακολούθως:

" 1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δικαίως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίση είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως (...).

3. Ειδικότερον, πας κατηγορούμενος έχει δικαίωμα :

δ) να εξετάση ή ζητήση όπως εξετασθώσιν οι μάρτυρες κατηγορίας και επιτύχη την πρόσκλησιν και εξέτασιν των μαρτύρων υπερασπίσεως υπό τους αυτούς όρους ως των μαρτύρων κατηγορίας".

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ

RÉPUBLIQUE HELLÉNIQUE, MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES, SERVICE DE TRADUCTION
HELLENIC REPUBLIC, MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS, TRANSLATION SERVICE

No Φ.092.22/7467

A. Επί της μη εμφάνισης της γραφολόγου πραγματογνώμονος Μ.Μ.Κ. επ' ακροατηρίω.

1. Επί του παραδεκτού

29. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι αυτή η αιτίαση δεν είναι προδήλως αβάσιμη με την έννοια του άρθρου 35, παράγραφος 3 α) της Σύμβασης και δεν αντιτίθεται άλλωστε σε κανένα άλλο λόγο अपαράδεκτού. Την κηρύσσει λοιπόν παραδεκτή.

2. Επί της ουσίας

α) Θέσεις των διαδίκων

ι) Ο προσφεύγων

30. Ο προσφεύγων υποστηρίζει ότι η έκθεση πραγματογνωμοσύνης της γραφολόγου Μ.Μ.Κ. ήταν το μοναδικό αποδεικτικό στοιχείο, ή τουλάχιστον, το καθοριστικό στοιχείο που βάσισε την καταδίκη του. Προσάπτει στην Κυβέρνηση ότι αναφέρεται αφηρημένα στις παρατηρήσεις της σε άλλα αποδεικτικά στοιχεία επί των οποίων τα εθνικά δικαστήρια στηρίχθηκαν, αλλά χωρίς να διευκρινίζει ποια. Όμως, οι εκπρόσωποι της Κυβέρνησης είχαν όλα τα έγγραφα της υπόθεσης στη κατοχή τους και ήταν λοιπόν σε θέση να αναφέρουν στο Δικαστήριο τα άλλα αποδεικτικά στοιχεία που ήταν καθοριστικά. Ο προσφεύγων επιβεβαιώνει επίσης ότι, αντίθετα με αυτά που υποστηρίζει η Κυβέρνηση, δεν ζήτησε την κλήτευση της Μ.Μ.Κ. σε προχωρημένο στάδιο της κατ' έφεση ακροαματικής διαδικασίας: Το είχε ήδη ζητήσει πρωτοβάθμια και, από την άλλη πλευρά, η κατ' έφεση ακροαματική διαδικασία επεκτάθηκε σε πολλές μέρες λόγω αναβολών και η ημερομηνία εξέτασης της αίτησης του δεν εξαρτάτο από τον ίδιο.

31. Ο προσφεύγων αμφισβητεί ότι ήταν υποχρεωμένος να αποκαλύψει, εκ των προτέρων, στο δικαστήριο τη φύση των ερωτήσεων που επιθυμούσε να θέσει στη Μ.Μ.Κ. Το άρθρο 6 δεν προβλέπει τη δυνατότητα να προειδοποιήσει ένα μάρτυρα για τα σημεία επί των οποίων ένας κατηγορούμενος επιθυμεί να τον εξετάσει. Μία τέτοια προειδοποίηση θα διαστρέβλωνε τον σκοπό της ανάκρισης που συνίσταται στο να ελέγξει την

No Φ.092.22/7467

αξιοπιστία του μάρτυρα και θα έδινε σε αυτόν τη δυνατότητα να προετοιμάσει τις απαντήσεις του σύμφωνα με τα συμφέροντα του.

32. Ο προσφεύγων υπογραμμίζει ότι δεν ήθελε μόνο να αμφισβητήσει την ορθότητα των συμπερασμάτων της έκθεσης της επίδικης πραγματογνωμοσύνης. Καθώς αυτή αναφερόταν σε ένα τεχνικό θέμα, η Μ.Μ.Κ. όφειλε να απαντήσει προφορικά ενώπιον των δικαστηρίων στα ερωτήματα που έγειρε η έκθεση του εμπειρογνώμονα Δ.Κ. τον οποίο είχε ο ίδιος διορίσει. Η εμφάνιση της Μ.Μ.Κ. ήταν σημαντική για την ισότητα των όπλων. Η έκθεση της είχε υπάρξει το αντικείμενο μεγάλης δημοσιότητας υπέρ των αρχών δίωξης, των οποίων η Μ.Μ.Κ. θα ήταν "ένας μάρτυρας κατηγορίας".

ii) Η Κυβέρνηση

33. Επικαλούμενη τις αποφάσεις Doorson κατά Ολλανδίας (από τις 26 Μαρτίου 1996, Εκθέσεις αποφάσεων δευτεροβάθμιων και πρωτοβάθμιων δικαστηρίων 1996-II), Brandstetter κατά Αυστρίας (από τις 28 Αυγούστου 1991, σειρά Α αρ. 211) και Bonisch κατά Αυστρίας (από τις 6 Μαΐου 1985, σειρά Α αρ. 92), σχετικά άρθρα του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, καθώς και το γεγονός ότι η Μ.Μ.Κ. ήταν πραγματογνώμονας και όχι "μάρτυρας", η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι το άρθρο 6 παράγραφος 3 δ) δεν εφαρμόζεται στη περίπτωση αυτή και ακόμη κι αν υποθέσουμε ότι εφαρμόζεται, δεν παραβιάσθηκε.

34. Η Κυβέρνηση προβάλλει κατ' αρχάς ότι η θεωρία του ποινικού δικαίου διακρίνει σαφώς τους μάρτυρες από τους πραγματογνώμονες. Οι πρώτοι καταθέτουν για γεγονότα, των οποίων είχαν προσωπική γνώση ή τα οποία πληροφορήθηκαν από άλλους και τα οποία αφορούν ορισμένη ποινική υπόθεση. Αντιθέτως, ο πραγματογνώμονας ορκίζεται να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του με αμεροληψία, με βάση την επιστημονική αλήθεια. Δεν στηρίζει την κατηγορία αλλά βοηθά το δικαστήριο, μέσω μίας έκθεσης, στα θέματα που χρήζουν ειδικές γνώσεις. Ο κατηγορούμενος μπορεί να αμφισβητήσει το περιεχόμενο αυτής της έκθεσης με μία άλλη έκθεση, η οποία συντάσσεται από τεχνικούς συμβούλους που επιτρέπεται να διορίσει.

No Φ.092.22/7467

35. Η Κυβέρνηση υπογραμμίζει ότι ο προσφεύγων δεν αντιτέθηκε στη μη εξέταση της Μ.Μ.Κ. στο τέλος της κατ' έφεση ακροαματικής διαδικασίας, δεν αμφισβήτησε ενώπιον των δικαστηρίων την επαγγελματική επάρκεια της Μ.Μ.Κ. και δεν εξήγησε το λόγο, για τον οποίο ζήτησε τόσο αργά αυτή την εξέταση κατά την διάρκεια της κατ' έφεση ακροαματικής διαδικασίας. Είναι λογικό λοιπόν τα δικαστήρια της ουσίας και ο Άρειος Πάγος να συνάγουν ότι ο προσφεύγων επιθυμούσε να αμφισβητήσει μόνον το βάσιμο της έκθεσης πραγματογνωμοσύνης και τα πορίσματά της. Αυτή η ευκαιρία του δόθηκε επανειλημμένα και το έκανε με τις γραφολογικές εκθέσεις και την κατάθεση του γραφολόγου που είχε προσλάβει. Ωστόσο, δεν προέκυπτε από αυτές κανένας σοβαρός λόγος που να δικαιολογεί την εξέταση της Μ.Μ.Κ. στην ακρόαση.

36. Σύμφωνα με τη Κυβέρνηση, δεν υπήρξε παραβίαση των αρχών της κατ' αντιμωλία διαδικασίας και της ισότητας των όπλων, για τους ίδιους λόγους. Ο προσφεύγων επωφελήθηκε όλων των δυνατοτήτων για να αντικρούσει τα πορίσματα της έκθεσης της Μ.Μ.Κ., ιδιαίτερα: Ο προσφεύγων αρκέσθηκε να διορίσει ένα τεχνικό σύμβουλο αλλά δεν προσέφυγε στις υπηρεσίες του. Πρωτοβάθμια, δεν ζήτησε η έκθεση της Μ.Μ.Κ. να μη ληφθεί υπόψη. Με την έφεση, ο προσφεύγων απαίτησε την εμφάνιση της Μ.Μ.Κ. αλλά χωρίς να διευκρινίσει ποια ήταν τα σχετικά ερωτήματα, στα οποία αυτή θα έπρεπε να απαντήσει. Το Εφετείο, ως δευτεροβάθμια δικαιοδοσία, δεν ήταν υποχρεωμένο να διατάξει τη βίαιη προσαγωγή της Μ.Μ.Κ., αφού είχε κρίνει αιτιολογημένα ότι αυτό δεν ήταν αναγκαίο. Έκρινε ωστόσο ότι η ενοχή του προσφεύγοντος είχε αποδειχθεί πέρα από κάθε αμφιβολία, ακόμη και χωρίς την έκθεση πραγματογνωμοσύνης της Μ.Μ.Κ. Οι αιτιολογίες των δικαστηρίων της ουσίας ήταν εμπεριστατωμένες και επαρκείς. Στηριζόταν στις μαρτυρίες και άλλα στοιχεία που περιέχονταν σε 105 έγγραφα και εκτείνονταν σε 1500 σελίδες περίπου.

β) Εκτίμηση του Δικαστηρίου

ι) Γενικές αρχές

No Φ.092.22/7467

37. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η έννοια του "μάρτυρα" είναι μία αυτόνομη έννοια, η οποία καθορίζεται ανεξάρτητα από την έννοια που της προσδίδει το εσωτερικό δίκαιο των Συμβαλλομένων Κρατών (Kostovski κατά της Ολλανδίας, 20 Νοεμβρίου 1989, σειρά Α αρ. Α 166, παράγραφος 40 και Damir Sibgatulin κατά Ρωσίας, αρ. 1413/05, παράγραφος 45, 24 Απριλίου 2012). Παρότι η διατύπωση του άρθρου 6, παράγραφος 3 δ) αναφέρεται στους μάρτυρες και όχι στους πραγματογνώμονες, οι εγγυήσεις της παραγράφου 3 αποτελούν εγγενή στοιχεία του δικαιώματος δίκαιης δίκης που προβλέπεται στη παράγραφο 1 του άρθρου 6. Το Δικαστήριο κατέληξε λοιπόν ότι το δικαίωμα του κατηγορούμενου να εξετάσει πραγματογνώμονες προστατεύεται από τη γενική αρχή του άρθρου 6, παράγραφος 1 και εξετάζεται υπό το πρίσμα αυτού, "έχοντας συγχρόνως κατά νου τις απαιτήσεις της παραγράφου 3" (Brandstetter κατά Αυστρίας, ανωτέρω, παράγραφος 42 και Matytsina κατά Ρωσίας, αρ. 58428/10, παράγραφος 168, 27 Μαρτίου 2014).

38. Η γνώμη ενός πραγματογνώμονα που διορίζεται από το αρμόδιο δικαστήριο, προκειμένου να πραγματευθεί τα ερωτήματα που εγείρει η υπόθεση, δύναται να επηρεάσει σημαντικά τον τρόπο, με τον οποίο το εν λόγω δικαστήριο θα κρίνει την υπόθεση. Το άρθρο 6, παράγραφος 3 δ) καθιερώνει την αρχή, σύμφωνα με την οποία, πριν να κηρυχθεί ένοχος ένας κατηγορούμενος, όλα τα εις βάρος του στοιχεία πρέπει, κατά κανόνα, να προσκομιστούν ενώπιον του σε δημόσια ακροαματική διαδικασία, προκειμένου να συζητηθεί κατ' αντιμωλίαν. Αυτή η αρχή δεν είναι χωρίς εξαιρέσεις, αλλά δεν μπορούμε να τις δεχθούμε, παρά μόνο υπό την επιφύλαξη των δικαιωμάτων της υπεράσπισης. Κατά γενικό κανόνα, αυτά επιβάλλουν να δοθεί στον κατηγορούμενο μία κατάλληλη και επαρκής δυνατότητα να αμφισβητήσει τις μαρτυρίες κατηγορίας και να εξετάσει τα πρόσωπα είτε τη στιγμή της κατάθεσης τους είτε σε μεταγενέστερο στάδιο (Lucà κατά Ιταλίας, αρ. 33354/96, παράγραφος 39, ΕΔΔΑ 2001-II, και Solakon κατά "Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας" αρ. 47023/99, παράγραφος 57, ΕΔΔΑ 2001-X). Εάν ένα δικαστήριο αποφασίσει ότι μία πραγματογνωμοσύνη είναι αναγκαία, η υπεράσπιση του

No Φ.092.22/7467

κατηγορούμενου θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να θέσει ερωτήσεις στους πραγματογνώμονες, να αμφισβητήσει τα πορίσματα τους και να τα εξετάσει κατευθείαν στο ακροατήριο (Mirilashvili κατά Ρωσίας, αρ. 6293/04, παράγραφος 190, 11 Δεκεμβρίου 2008).

39. Στην απόφαση Schatschaschwili κατά Γερμανίας (αρ. 9154/10, παράγραφοι 111-131, ΕΔΔΑ 2015), το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του Δικαστηρίου επιβεβαίωσε ότι η απουσία σοβαρών λόγων που να δικαιολογούν τη μη εμφάνιση ενός μάρτυρα δεν μπορούσε από μόνη της να καταστήσει μία δίκη μη δίκαιη, αν και παραμένει ένα σημαντικό στοιχείο για την εκτίμηση της συνολικής δικαιοσύνης μίας δίκης, το οποίο είναι ικανό να βαρύνει προς τη διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 6, παράγραφοι 1 και 3 δ). Επιπλέον, καθώς μέριμνα του Δικαστηρίου είναι να βεβαιωθεί ότι η διαδικασία στο σύνολο της ήταν δίκαιη, πρέπει να ελέγξει εάν υπήρχαν επαρκή αντισταθμιστικά στοιχεία, όχι μόνο στις υποθέσεις όπου οι δηλώσεις ενός απόντος μάρτυρα αποτελούσαν τη μοναδική ή καθοριστική βάση της καταδίκης του κατηγορούμενου, αλλά ακόμα και αυτές όπου κρίνει δύσκολο να διακρίνει εάν αυτά τα στοιχεία αποτελούσαν τη μοναδική ή καθοριστική απόδειξη, αλλά είναι τουλάχιστον πεπεισμένο ότι είχαν κάποια βαρύτητα και η αποδοχή τους μπορούσε να δυσχεράνει την υπεράσπιση. Η εμβέλεια των αναγκαίων αντισταθμιστικών παραγόντων ώστε η δίκη να θεωρηθεί ως δίκαιη θα εξαρτηθεί από τη βαρύτητα που φέρουν οι δηλώσεις του απόντος μάρτυρα. Όσο πιο μεγάλη είναι αυτή η βαρύτητα τόσο τα αντισταθμιστικά στοιχεία θα πρέπει να είναι ισχυρά προκειμένου η διαδικασία στο σύνολο της να θεωρηθεί ως δίκαιη (Seton κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αρ. 55287/10, παράγραφος 59, 12 Σεπτεμβρίου 2016). Το Δικαστήριο εκτιμά ότι αυτές οι αρχές εφαρμόζονται, *mutatis mutandis*, στη παρούσα υπόθεση που αφορά τους πραγματογνώμονες.

ii) Εφαρμογή των αρχών στη περίπτωση αυτή

40. Στη περίπτωση αυτή, το Δικαστήριο επισημαίνει κατ' αρχάς ότι παρά το γεγονός ότι το Εφετείο Κακουργγημάτων, δικάζοντας ως πρωτοβάθμιο δικαστήριο, είχε διατάξει την εμφάνιση της Μ.Μ.Κ., δεν επέμενε να την

No Φ.092.22/7467

εξετάσει και δεν έδωσε καμία εξήγηση ως προς αυτό. Κρίνοντας κατ' έφεση, το Εφετείο, απέρριψε εξ αρχής την αίτηση του προσφεύγοντας, κρίνοντας ότι η εμφάνιση της πραγματογνώμονος δεν ήταν αναγκαία. Τα Ελληνικά Δικαστήρια δεν κατέβαλαν, επομένως, κάθε δυνατή προσπάθεια που θα μπορούσε κανείς εύλογα να περιμένει από αυτά, ώστε να διασφαλιστεί η εμφάνιση της Μ.Μ.Κ.

41. Αφ' ετέρου, το Δικαστήριο σημειώνει ότι, πρωτοβάθμια, το Εφετείο υπογράμμισε ότι η πλαστογραφία των εγγράφων από τους κατηγορούμενους, μεταξύ των οποίων ο προσφεύγων, είχε αποδειχθεί βάσιμα και χωρίς καμία αμφιβολία, κυρίως με την έκθεση της Μ.Μ.Κ., της οποίας η αξιοπιστία ενισχύθηκε από τα έγγραφα του φακέλου και από τις καταθέσεις των μαρτύρων. Σε δεύτερο βαθμό, έκρινε ότι το περιεχόμενο και τα πορίσματα της έκθεσης ήταν πειστικά και συνάδουν με την έννοια των εγγράφων των διαφόρων κρατικών αρχών και των καταθέσεων των μαρτύρων. Προκύπτει από αυτές τις διατυπώσεις ότι τόσο πρωτοβάθμια όσο και κατ' έφεση, το Εφετείο έκρινε ότι η έκθεση πραγματογνωμοσύνης της Μ.Μ.Κ. ήταν ένα σημαντικό έγγραφο που επιβεβαιώνεται από τα άλλα αποδεικτικά στοιχεία.

42. Μένει να εξετάσουμε εάν έναντι αυτών των δύο προαναφερόμενων ως δυσμενών για τον προσφεύγοντα στοιχείων, αυτός επωφελήθηκε από άλλα επαρκή αντισταθμιστικά στοιχεία, ικανά να του εξασφαλίσουν μία "δίκαιη δίκη".

43. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο επισημαίνει, πρωτίστως, ότι κατόπιν του διορισμού της Μ.Μ.Κ. ως πραγματογνώμονος, με αίτηση της εισαγγελίας, ο προσφεύγων, μέσω του δικηγόρου του, είχε διορίσει μία άλλη εμπειρογνώμονα, την C.T.S., ως "τεχνική σύμβουλο" για να τον εκπροσωπήσει, όπως το εσωτερικό δίκαιο του προσέφερε τη δυνατότητα. Ωστόσο, δεν προσέφυγε ποτέ στις υπηρεσίες της. Επιπλέον, στις 7, 28 και 29 Δεκεμβρίου 2004, ο προσφεύγων κατέθεσε τρεις εκθέσεις πραγματογνωμοσύνης που συντάχθηκαν από έναν άλλο εμπειρογνώμονα, τον Δ.Κ., τον οποίο είχε προσλάβει και οι οποίες κατέληγαν ότι τα επίδικα έγγραφα δεν ήταν συνταγμένα από τον προσφεύγοντα και ότι η έκθεση της

No Φ.092.22/7467

Μ.Μ.Κ. ήταν λανθασμένη (παράγραφος 13 ανωτέρω). Αυτός ο εμπειρογνώμονας που κλήθηκε ενώπιον του Εφετείου Κακουργημάτων, σε πρώτο βαθμό, εμφανίσθηκε και υπερασπίσθηκε τις εκθέσεις του, οι οποίες ήταν ευνοϊκές για τον προσφεύγοντα.

44. Το Δικαστήριο σημειώνει επίσης ότι, παρότι ο προσφεύγων αμφισβήτησε την επαγγελματική επάρκεια της Μ.Μ.Κ. κατά την απολογία του ενώπιον του ανακριτή, δεν το έπραξε ποτέ ενώπιον των δικαστηρίων της ουσίας, ενώπιον των οποίων αρκέσθηκε να αμφισβητήσει τα πορίσματα της έκθεσης αυτής. Άλλωστε, ειδικότερα σε πρώτο βαθμό, ο προσφεύγων, ο οποίος είχε ζητήσει την εμφάνιση της Μ.Μ.Κ., δεν αντέδρασε ούτε όταν η τελευταία ήταν απύσα κατά την επανέναρξη της συνεδρίασης ούτε όταν, κατά το τέλος της συνεδρίασης, ο Πρόεδρος του Εφετείου ρώτησε τους διαδίκους εάν επιθυμούσαν κάποια συμπληρωματική εξέταση (παράγραφος 16 ανωτέρω).

45. Φαίνεται λοιπόν ότι ο προσφεύγων είχε τη δυνατότητα να αντικρούσει τα πορίσματα της έκθεσης της Μ.Μ.Κ. και έκανε χρήση αυτής, κυρίως υποβάλλοντας τρεις εκθέσεις πραγματογνωμοσύνης που συντάχθηκαν από τον πραγματογνώμονα που είχε διορίσει, τον Δ.Κ. ο οποίος παρουσίασε τα πορίσματά του προφορικά στο ακροατήριο του Εφετείου που έκρινε σε πρώτο βαθμό.

46. Το Δικαστήριο δίνει επίσης βαρύτητα στο γεγονός ότι ο προσφεύγων δεν εξήγησε ενώπιον του Εφετείου, που έκρινε κατ' έφεση, τους λόγους για τους οποίους επιθυμούσε να εξετάσει την Μ.Μ.Κ. στο ακροατήριο. Ακόμη κι αν συμφωνεί μαζί του ότι δεν θα ήταν σκόπιμο να αποκαλύψει εκ των προτέρων τις ερωτήσεις που σκόπευε να θέσει στην Μ.Μ.Κ., θα ήταν εύλογο να δώσει στο Εφετείο μία ένδειξη, τουλάχιστον, αναφορικά με τους λόγους που καθιστούσαν την εξέταση της Μ.Μ.Κ. απολύτως αναγκαία ή αυτό που θα συνεισέφερε η εξέταση επιπρόσθετα στα συμπεράσματα του πραγματογνώμονα Δ.Κ. Όμως ο προσφεύγων δεν δίνει αυτές τις ενδείξεις ούτε καν σήμερα ενώπιον του Δικαστηρίου.

47. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι τα δικαστήρια της ουσίας υπογράμμισαν ότι το περιεχόμενο και τα πορίσματα της έκθεσης της Μ.Μ.Κ. συνάδουν με

No Φ.092.22/7467

μία σειρά άλλων επίσημων εγγράφων, κυρίως από τις φορολογικές αρχές, το Δασαρχείο και τη Διεύθυνση εγκληματολογικών υπηρεσιών, καθώς και με τις καταθέσεις των μαρτύρων (παράγραφος 21 ανωτέρω). Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να επισημάνουμε ότι ο φάκελος περιελάμβανε 105 έγγραφα των 1500 σελίδων περίπου. Η έκθεση της Μ.Μ.Κ. ήταν ένα από τα έγγραφα του φακέλου.

48. Εκτιμά επίσης ότι η παρούσα υπόθεση θα πρέπει να διακρίνεται από τις περιπτώσεις, στις οποίες τα δικαστήρια της ουσίας στηρίζουν καθοριστικά την διαπίστωση τους για την ενοχή ενός προσφεύγοντα στις καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας που αυτός ο τελευταίος δεν μπόρεσε να εξετάσει σε κανένα στάδιο. Στην περίπτωση αυτή, δεν πρόκειται για μάρτυρες που κατέθεσαν γεγονότα, τα οποία είδαν ή έμαθαν από φήμη (δείτε μεταξύ πολλών άλλων, Νικολίτσας κατά Ελλάδος, αρ. 63117/09, παράγραφοι 38-39, 3 Ιουλίου 2014), αλλά για έκθεση πραγματογνωμοσύνης, η οποία συντάχθηκε από ανεξάρτητο πραγματογνώμονα, ο οποίος διορίσθηκε από τις δικαστικές αρχές στο πλαίσιο της ανάκρισης της υπόθεσης για να διαφωτίσει το δικαστήριο σε μία τεχνική πτυχή του φακέλου και του οποίου οι διαπιστώσεις υποβλήθηκαν στη κριτική ενός εμπειρογνώμονα, τον οποίο διόρισε ο ίδιος ο προσφεύγων. Είναι στο σημείο αυτό που η παρούσα υπόθεση διαφέρει από την υπόθεση *Matytsina*, ανωτέρω, στην οποία το Δικαστήριο κατέληξε στη παραβίαση του άρθρου 6, παράγραφοι 1 και 3 δ) με την αιτιολογία, συγκεκριμένα, ότι το δικαστήριο διέθετε έκθεση πραγματογνωμοσύνης συνταχθείσα από την κατηγορούσα αρχή, χωρίς τη συμμετοχή της υπεράσπισης, και τις διαπιστώσεις της οποίας δεν μπόρεσε να αμφισβητήσει η υπεράσπιση στο ακροατήριο (*Matytsina*, ανωτέρω, παράγραφος 175).

49. Αντιθέτως, στην παρούσα περίπτωση, τουλάχιστον επ' ακροατηρίω, ο διορισθείς από τον προσφεύγοντα εμπειρογνώμονας μπόρεσε τόσο γραπτά όσο και προφορικά να αμφισβητήσει τα πορίσματα της Μ.Μ.Κ. Εάν ο προσφεύγων δεν το έκανε σε στάδιο προγενέστερο της συζήτησης, αυτό οφείλεται στη δική του συμπεριφορά, διότι δεν ζήτησε την συνδρομή της

No Φ.092.22/7467

τεχνικής συμβούλου, την οποία είχε διορίσει ο ίδιος (παράγραφος 11 ανωτέρω).

50. Εν ολίγοις, ακόμη κι αν το Εφετείο Κακουργημάτων, δικάζοντας σε πρώτο βαθμό, δεν έκανε όλα αυτά που μπορούσε, προκειμένου να υποχρεώσει την Μ.Μ.Κ. να εμφανισθεί ενώπιον του, η Μ.Μ.Κ. ήταν μία πραγματογνώμονας και όχι μάρτυρας και η έκθεση της δεν ήταν ούτε το μοναδικό στοιχείο ούτε το καθοριστικό στοιχείο για τη καταδίκη του προσφεύγοντος. Άλλωστε, ο τελευταίος επωφελήθηκε επαρκών αντισταθμιστικών στοιχείων, διότι διόρισε τον δικό του εμπειρογνώμονα, ο οποίος υπέβαλλε τρεις εκθέσεις και κατέθεσε στο ακροατήριο. Οι επιταγές της διαδικασίας κατ' αντιμωλίαν τηρήθηκαν λοιπόν από την άποψη αυτή.

51. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, το Δικαστήριο κρίνει ότι τα δικαιώματα της υπεράσπισης του προσφεύγοντος δεν υπέστησαν περιορισμό μη συμβατό με τις απαιτήσεις δίκαιης δίκης.

52. Επομένως δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6, παράγραφοι 1 και 3 δ) της Σύμβασης.

B. Επί της φερόμενης ως ανεπαρκούς αιτιολογίας της απόφασης του Αρείου Πάγου όσον αφορά τον λόγο αναίρεσης σχετικά με το άρθρο 6 παράγραφος 3 δ).

1. Επί του παραδεκτού

53. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι αυτή η αιτίαση δεν είναι προδήλως αβάσιμη, με την έννοια του άρθρου 35, παράγραφος 3 α) της Σύμβασης και δεν αντιτίθεται άλλωστε σε κανένα άλλο λόγο अपαράδεκτου. Την κηρύσσει λοιπόν παραδεκτή.

2. Επί της ουσίας

54. Ο προσφεύγων υποστηρίζει ότι ο Άρειος Πάγος απέρριψε πολύ συνοπτικά τον λόγο του σχετικά με το άρθρο 6, παράγραφος 3 δ), ενώ ήταν τεκμηριωμένος με μία πολύ μεγάλη έκθεση της νομολογίας του Δικαστηρίου επί του θέματος αυτού.

No Φ.092.22/7467

55. Η Κυβέρνηση υπογραμμίζει ότι ο Άρειος Πάγος δεν είναι ένα τριτοβάθμιο δικαστήριο ουσίας και δεν επανεξετάζει τα γεγονότα της υπόθεσης και ότι του αρκεί να διαπιστώσει ότι η αιτιολογία της προσβαλλόμενης απόφασης είναι επαρκής και πειστική και στηρίζεται επί διαπιστωμένων γεγονότων, υπαγόμενων στον έλεγχο του δικαστηρίου της ουσίας. Στη περίπτωση αυτή, δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παράγραφος 1 λαμβάνοντας υπόψη: α) Τον θεωρητικό και αόριστο λόγο αναίρεσης του προσφεύγοντος, στον οποίο δεν εξέθετε κανένα λόγο που καθιστούσε αναγκαία την εξέταση της Μ.Μ.Κ., β) την αιτιολογία της απόφασης του Αρείου Πάγου που εκτίμησε την επάρκεια των λόγων της απόφασης του Εφετείου, και γ) το σύνολο της διαδικασίας ενώπιον του Εφετείου και του Αρείου Πάγου.

56. Σχετικά με τις γενικές αρχές που αφορούν στην εφαρμογή του άρθρου 6, παράγραφος 1 της Σύμβασης στις υποθέσεις που εγείρουν συναφή αιτίαση με αυτή που τίθεται με την παρούσα, το Δικαστήριο παραπέμπει στη σχετική νομολογία του επί του θέματος, εκ των οποίου η απόφαση Κουτσολιόντος και Πανταζής κατά Ελλάδος (αρ. 54608/09 και 54590/09, παράγραφοι 52-53, 22 Σεπτεμβρίου 2015).

57. Στη προκειμένη περίπτωση, το Δικαστήριο σημειώνει ότι, αφού επανέλαβε την αιτιολογία της απόφασης του Εφετείου Κακουργημάτων που έκρινε κατ' έφεση, ο Άρειος Πάγος την επιβεβαίωσε, κρίνοντας ότι δεν είχε παραβιάσει τις διατάξεις των άρθρων 510, παράγραφος 1 α) και δ) του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, 6 παράγραφος 3 δ) της Σύμβασης ούτε την υποχρέωση από το Σύνταγμα να αιτιολογήσει με τρόπο ειδικό και εμπεριστατωμένο μία δικαστική απόφαση. Ο Άρειος Πάγος επεσήμανε ότι το αίτημα του προσφεύγοντος σχετικά με την εμφάνιση της Μ.Μ.Κ. είχε διατυπωθεί αόριστα και ότι το Εφετείο Κακουργημάτων είχε απαντήσει επαρκώς σε αυτό. Ο Άρειος Πάγος υιοθέτησε λοιπόν τις παραδοχές του εν λόγω Εφετείου και επιβεβαίωσε ότι ο τρόπος, με τον οποίο το κατώτερο δικαστήριο είχε επιλύσει τη διαφορά, δεν αντιτίθετο στα σχετικά άρθρα του Συντάγματος και της Σύμβασης (δείτε με την έννοια αυτή, Helle κατά Φιλανδίας, 19 Δεκεμβρίου 1997, παράγραφοι 59-60, Συλλογή 1997-VIII).

No Φ.092.22/7467

58. Υπό το φως των ανωτέρω, το Δικαστήριο εκτιμά ότι, υπό τις περιστάσεις της υπό κρίση υπόθεσης, ο Άρειος Πάγος -αφού αναπαρήγαγε τα σχετικά αποσπάσματα του κειμένου της προσβαλλόμενης απόφασης- αιτιολόγησε επαρκώς την απόρριψη της εν λόγω αίτησης αναίρεσης, καταλήγοντας ότι οι δικαστές της ουσίας δεν είχαν παραβιάσει τις εφαρμοστέες ουσιαστικές διατάξεις.

59. Δεν υπήρξε λοιπόν παραβίαση του άρθρου 6 ως προς αυτό.

II. ΕΠΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΩΝ

60. Επικαλούμενος τα άρθρα 6, παράγραφος 1 και 13 της Σύμβασης, ο προσφεύγων παραπονιόταν στη προσφυγή του για τη διάρκεια της διαδικασίας και την απουσία πραγματικού ένδικου μέσου για να παραπονεθεί. Ωστόσο, στις παρατηρήσεις του σε απάντηση σε αυτές της Κυβέρνησης, διευκρίνισε ότι επιθυμούσε να αποσύρει τις ανωτέρω αναφερόμενες αιτιάσεις.

61. Εν απουσία ιδιαίτερων περιστάσεων που αφορούν τον σεβασμό των δικαιωμάτων που εγγυάται η Σύμβαση ή τα Πρωτόκολλα της, το Δικαστήριο εκτιμά ότι δεν δικαιολογείται πλέον η εξέταση αυτών των αιτιάσεων με την έννοια του άρθρου 37, παράγραφος α) της Σύμβασης. Πρέπει λοιπόν να διαγραφεί η υπόθεση από το πινάκιο, όσον αφορά αυτές τις αιτιάσεις.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΟΜΟΦΩΝΑ,

1. Αποφασίζει να διαγράψει την προσφυγή από το πινάκιο, όσον αφορά τις αιτιάσεις των άρθρων 6 παράγραφος 1 (διάρκεια της διαδικασίας) και 13 της Σύμβασης.
2. Κηρύσσει την προσφυγή παραδεκτή.
3. Κρίνει ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6, παράγραφοι 1 και 3 δ) της Σύμβασης σχετικά με την αιτίαση της μη εμφάνισης πραγματογνώμονα στις συζητήσεις επ' ακροατηρίω.
4. Κρίνει ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6, παράγραφος 1 της Σύμβασης σχετικά με την αιτίαση της ανεπαρκούς αιτιολογίας της απόφασης του Αρείου Πάγου.

No Φ.092.22/7467

Έγινε στη Γαλλική γλώσσα και μετά κοινοποιήθηκε γραπτώς στις 6 Οκτωβρίου 2016, σε εφαρμογή του άρθρου 77, παράγραφοι 2 και 3 του κανονισμού του Δικαστηρίου.

Υπογραφή	Υπογραφή
Renata Degener/Γραμματέας	Mirjana Lazarova Trajkovska/Πρόεδρος

Ακριβής μετάφραση από το συνημμένο γαλλικό υπηρεσιακό έγγραφο.

Αθήνα, 17-02-2017

Η μεταφράστρια Γ. ΠΑΛΛΑ